

The role of metaphorical and ironic structures in representing hidden behavioral and verbal ideologies of Shahad Al-Rawi's novel *The Baghdad Clock* using Andrew Goatly's speech act theory

Ali Sayadani¹, Yazdan Heydarpour Marand²

Received: 2023/09/23 Accepted: 2024/08/09

1. Introduction

Speech act theory is among the theories that have played a role in the development and expansion of critical discourse analysis (CDA). Andrew Goatly, a discourse theorist, added a new aspect to CDA. His approach consists of a set of metaphorical and ironic concepts that reveal hidden behavioral and verbal ideologies. Goatly refers to this collection as "critical metaphor analysis". His view shows the significance of metaphorical patterns in linguistic contexts for shaping specific social ideologies and practices.

Ideologies are viewed as shared representations among the members of a specific group of people. One of the key factors in social manifestations is the dominant group's pursuit of symbolic and material interests. Here, using hidden methods, those in power manipulate minds to create consensus on a social order that benefits them. Goatly believes that the hidden methods are

How to Cite:

Sayadani, A; Heydarpour Marand, Y (2025), The role of metaphorical and ironic structures in representing hidden behavioral and verbal ideologies of Shahad Al-Rawi's novel *The Baghdad Clock* using Andrew Goatly's speech act theory, *Journal of Language Research*, 17 (54), 183-211.

<https://doi.org/10.22051/jlr.2024.45063.2352>

homepage: <https://zabanpazhuhi.alzahra.ac.ir>

1. Associate Professor, Department of Arabic language and Literature, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran (corresponding author); a.sayadani@azaruniv.ac.ir

2. MA Graduated of Arabic Language Translation, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran; y.heydarpour@gmail.com

Copyright © 2025 The Authors. Published by Alzahra University. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited; and does not alter or modify the article.

ideologies embedded in behaviors, speech, and thoughts. He further suggests that ideologies shape thoughts, and thoughts lay the foundation for speech acts.

Metaphorical concepts -and, consequently, ironic symbols- are present in such actions. Since metaphorical concepts are inclusive terms, many fundamental aspects of conceptual metaphors can be linked to ironies that illustrate cause-and-effect relationships, actions, and social situations. Regarding the connection between metaphors and ironies and the way hidden ideologies are represented, Goatly presents a set of multi-faceted components aimed at evaluating oppositions and diversification. Within each one of these concepts, metaphorical patterns appear to different degrees in competition, profit-seeking, dominance, and advancement, as represented in linguistic expressions, verbal manifestations, and cognitive and emotional conceptualizations.

2. Materials and Methods

The importance of this study lies in examining the correspondence between the three components proposed by Goatly and the content of Shahad Al-Rawi's novel *The Baghdad Clock* (2018). In this novel, the main characters - i.e., the third-person narrator, Nadia, and Bida- create an unconventional linguistic and verbal texture of the novel when interacting with other characters.

The novelist has succeeded in showing his dreams, memories, and illusions alongside reality, making the content highly engaging through a continuous chain of events. This sequence, combined with memories and the narrator's lived realities of society, reflects the use of magical realism elements. Furthermore, the narrative becomes meaningful when combined with magical realism at various narrative and literary levels, including metaphor and irony.

The use of ironic and metaphorical concepts and colloquial expressions imbues the novel with a unique atmosphere. This results in the visualization of the characters' real thoughts in clarifying or changing the existing situation, and recommending specific social behaviors and concepts.

The central assumption of this study is that Goatly's linguistic framework

can be used to analyze how hidden behavioral ideologies are represented in the metaphorical and ironic elements of *The Baghdad Clock*.

3. Results and Discussion

The primary focus of this study is the comparison and analysis of the role of metaphorical and ironic structures in representing hidden behavioral and verbal ideologies in Shahad Al-Rawi's Novel *The Baghdad Clock*, using Andrew Goatly's speech act theory.

According to findings, Goatly's approach emphasizes the importance of speech act theory in linguistic and cognitive studies, particularly in the examination of concrete concepts and realities. In this study, the relative influence of various changes, including cultural and cognitive shifts, is to some extent dependent on or reinforced by metaphorical and ironic elements. That is, Goatly's theory explores the ideologies embedded in metaphorical and ironic themes. In such an investigation, multifaceted perspectives, the evaluation of oppositions, and diversification of viewpoints are key components.

A dialogue-oriented novel, *The Baghdad Clock* narrates the thoughts of its characters, whose actions and behaviors gain meaning through the language and reflections of the narrator. In fact, one can understand everything by looking at the realities and speech acts. Within the discourse of *The Baghdad Clock*, the narrator freely expresses his thoughts and ideologies, imposing his hidden desires and beliefs through dialogue and narrative, often adapting to the audience's expectations.

A notable feature of this novel is its extensive cast of characters, each with their specific behaviors and ideologies, as well as its rich use of metaphorical and ironic elements. Here, the narrator employs rhetorical foundations to depict the characters' attitudes. In this sense, the writer's behavior can be considered as a set of actions of all characters. It is noteworthy that the novel consists of ideological and perceptual struggles among its various characters.

One of the most explored aspects of the novel pertains to its complex and multifaceted relationships. The significance of this study lies in its analysis

of the use of slang, as well as its cognitive, emotional, and cultural dimensions. The discursive context of the novel embraces diverse events from the final years of the dictatorship to the Iraq War. Over time, communications consist of slang and emotional terms, among other linguistic features.

4. Conclusion

The descriptive-analytical examination of Goatly's linguistic elements, as manifested in the role of metaphorical and ironic structures in representing hidden behavioral and verbal ideologies of Shahad Al-Rawi's novel *The Baghdad Clock* (2018), holds significant importance. The story is narrated in such a way that the protagonist, through interactions with other complementary characters, reflects the socio-cultural and economic conditions of his society using unusual linguistic and verbal structures shaped by metaphorical and ironic expressions.

These discourse structures, which are imposed by the dominant power and its enforcing behavior, manifest the hidden ideologies of various actors. The results showed the ability of correspondence between Goatly's linguistic elements with the novel's content. This alignment demonstrates itself in different social contexts and linguistic interactions within verbal communication.

Keywords: metaphorical and ironic structures, hidden behavioral and verbal ideologies, Andrew Goatly, *The Baghdad Clock*, Shahad Al-Rawi.

نقش ساختارهای استعاری و کنایی در بازنمایی ایدئولوژی‌های پنهان رفتاری و کلامی رمان ساعه بغداد اثر شه‌الراوی بر اساس رویکرد کنش‌گفتاری اندرو گاتلی

علی صیادانی^۱، یزدان حیدرپور مرند^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۰۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۱۹

چکیده

یکی از مهم‌ترین و قابل‌تأمل‌ترین موضوعاتی که در حوزه کنش‌زبانی مطرح است، بازنمایی تأثیر و نقش ساختارهای استعاری و کنایی در نگاشت ایدئولوژی‌های رفتاری و کلامی موجود در نظام روایی گفتمانی است. اندرو گاتلی، نظریه‌پرداز حوزه کنش‌زبانی اهمیت چنین ساختارهایی را در بازتاب ایدئولوژی‌های رفتاری و کلامی وابسته به بازنمود دقیق واکنش‌های عاطفی و تأثیرات فرهنگی در نظام گفتمانی می‌داند. تحلیل و تطبیق دقیق ساخت‌های استعاری و کنایی در نظام گفتمانی برای بروز این واکنش‌ها و تأثیرات، نشان‌دهنده تأثیر‌گذاری در شکل‌دهی و جهت‌دهی ایدئولوژی‌های جاری جریان گفتمانی است. مؤلفه‌های ارتباطی موردنظر گاتلی در این ارزیابی سویه‌های چندظرفیتی، مخالفت‌های ارزش‌گذارانه و تنوع‌بخشی است. پژوهشگران با بینش توصیفی-تحلیلی به بررسی هر کدام از این مؤلفه‌ها پرداخته و کوشیده‌اند روابط درونی میان گویه‌های استعاری و کنایی در قالب اصطلاح‌های زبانی و حوزه‌های عاطفی، شناختی و مانند آن را

استناد به مقاله:

صیادانی، علی؛ حیدرپور مرند، یزدان (۱۴۰۴)، نقش ساختارهای استعاری و کنایی در بازنمایی ایدئولوژی‌های پنهان رفتاری و کلامی رمان ساعه بغداد اثر شه‌الراوی بر اساس رویکرد کنش‌گفتاری اندرو گاتلی، *زبان پژوهی*، ۱۷ (۵۴)، ۲۱۱-۱۸۳.

<https://doi.org/10.22051/jlr.2024.45063.2352>

homepage: <https://zabanpazhuhi.alzahra.ac.ir>

۱. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران (نویسنده

مسئول)؛ a.savadani@azaruniv.ac.ir

۲. کارشناس ارشد مترجمی زبان عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران؛

y.heydarpour@gmail.com

حق انتشار این مستند، متعلق به نویسندگان آن است. © ۱۴۰۴. ناشر این مقاله، دانشگاه الزهراء است.

این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و عدم تغییر یا تعدیل مقاله مجاز است.

در نظام گفتمانی رمان ساعه بغداد به قلم شهد الراوی (Al-Rawi, 2018) موردسنجش قرار دهند؛ همچنین در این راستا، چگونگی تأثیرگذاری این ساختارها در بازنمود ایدئولوژی‌های رفتاری و کلامی عاملان کنش زبانی مورد توجه قرار گرفته است. با بررسی مؤلفه‌های حاضر در بافت گفتمانی استعاری و کنایی رمان مورد اشاره چنین برداشت می‌شود که راوی با مورد توجه قراردادن بحث اهمیت زبانی و شرایط اجتماعی، سیاسی و فرهنگی عصر خود، با کار بست مضامین استعاری و کنایی در شالوده ارتباطی به بازتاب واقعی این شرایط کوشیده است و ایدئولوژی‌های پنهان رفتاری و کلامی عاملان کنشی در بافت گفتمانی را آشکارا نمایان ساخته است.

واژه‌های کلیدی: ساختارهای استعاری و کنایی، ایدئولوژی‌های پنهان رفتاری و کلامی، اندرو گاتلی، رمان ساعه بغداد، شهد الراوی.

۱. مقدمه

بحث از مسأله کنش گفتاری هنگامی اهمیت می‌یابد که بدانیم عامل زبانی در جهت ایجاد یک کنش، گویه اغواگرانه‌ای در بافت زبانی و در چارچوب نظام گفتمانی به زبان آورده است. رویکرد کنش گفتاری از این دیدگاه «یکی از نظریاتی است که در تکوین و تکامل تحلیل گفتمان نقش بسزایی داشته است» (Aghagolzadeh, 2015: 25). به باور اندرو گاتلی^۱ اهمیت عمده رویکرد کنش زبانی در تکوین روش‌های نوین مطالعات زبانی و به ویژه تحلیل گفتمان در این است که «این نظریه پلی میان نظریه انتزاعی زبان‌شناسی و واقعیات و مشاهدات عینی مبنی بر چگونگی کاربرد زبان ایجاد می‌کند و اطلاعات جالبی درباره کاربرد عینی زبان به ما می‌دهد» (Aghagolzadeh, 2015: 25). اندرو گاتلی نظریه پرداز حوزه کنش گفتمانی وجه جدیدی را به تحلیل گفتمان انتقادی افزود. تحلیل گفتمان انتقادی مورد نظر گاتلی شالوده‌ای از مفاهیم استعاری و کنایی در بازنمایی ایدئولوژی‌های پنهان رفتاری و کلامی است. گاتلی چنین ترکیبی را «تحلیل استعاره انتقادی» می‌پندارد. استعاره و ترکیب‌های استعاری در مفهوم ویژه خود «نگاشت سازمان یافته بین دو حوزه مفهومی است: حوزه مبدأ^۲ و حوزه مقصد^۳. یعنی حوزه مقصد همان حوزه مبدأ است» (Rasekh Mahand, 2019: 108). از این منظر مفهوم استعاره «صرفاً کار بست یک لفظ و وام‌گیری آن از پدیده‌ای برای پدیده‌ای دیگر نیست، بلکه حقیقت استعاره در دلالت و ابلاغ معنا است» (Khaghani, 2017: 96). با این استدلال و با توجه به حقیقت استعاره، مفاهیم

1. Andrew Goatly
2. source domain
3. target domain

استعاری و کنایی موردنظر گاتلی «پدیده‌هایی هستند که اساساً با نوع اندیشه‌ها، کنش‌ها و فرهنگ‌ها مرتبط‌اند. از این دیدگاه، ارتباط میان این مفاهیم با زبان به واسطه همین نوع نگاه‌ها، کنش‌ها و فرهنگ‌ها ایجاد می‌شود؛ و در نهایت منجر به درک واقعی از یک نوع تجربه خاص از موقعیت زبانی می‌شود» (Tamimi, 2013: 20). با این تفسیر باید گفت نظریه کنش‌گفتار، رویکردی به مفاهیم استعاری است. به این مفهوم که راهبرد مخاطب در بهره‌گیری از ساخت استعاری در نظام گفتمانی «دست‌یابی به معادله شناختی از طریق پذیرش قضایایی است که موقعیت حاضر را به بهترین وجه تعبیر می‌کند» (Golfam & Yousefi Rad, 2002: 62). این نگرش «نشان‌دهنده اهمیت الگوهای استعاری در بافت‌های زبانی برای شکل‌دادن به ایدئولوژی‌ها و شیوه‌های خاص اجتماعی است. برای تحقق این موضع‌گیری الگوها و مضامین استعاری به طیف وسیعی از جنبه‌های زندگی معاصر از جمله رفتارها و کنش‌های فردی مرتبط می‌شوند» (Goatly, 2007: 2).

ایدئولوژی‌ها اساس بازنمایی‌های مشترک اعضای یک گروه شناخته می‌شوند. به این معنا که این مفهوم به افراد به‌عنوان اعضای یک گروه اجازه می‌دهد تا انبوهی از باورهای اجتماعی را در مورد اینکه خوب است یا بد، قابل قبول است یا نه، سازمان‌دهی کنند و بر اساس آن عمل نمایند. این باورها به‌عنوان رمزگان‌ها و عرف‌هایی شناخته می‌شوند؛ که سرآغاز آن می‌تواند راوی یا شخصیت روایت باشد. این رمزگان‌ها یا عرف‌ها مجموعه اندیشه‌هایی هستند که «مشخصه جنسیت، سن، دین، تربیت، نژاد، حالت روحی، دوره زمانی، تعصبات خاص و مانند آن» در آن تأثیرگذار بوده‌اند (Payandeh, 2022: 124). در واقع، خوانندگان یا مخاطبان در رویارویی با چنین عرف‌ها یا حالت‌هایی یک الگوی ویژه از تحلیل نظام زبانی در برداشت خود مطرح می‌کنند و «تصورشان این است که شخصیت یا راوی موردنظر به‌طور معمول این گونه یا آن گونه می‌اندیشد» (همان، ۱۲۴). به‌باور گاتلی این گونه یا آن‌گونه اندیشیدن «ناخودآگاه محصول یک هستی‌شناسی یا ایدئولوژی است که با خود حمل می‌کند و ممکن است ما از آن آگاه نباشیم» (Goatly, 2007: 25). گاتلی چنین منظومه‌ای را ایدئولوژی پنهان در رفتار، گفتار و اندیشه معرفی می‌کند. یکی از عوامل اصلی تعیین‌کننده ایدئولوژی‌های پنهان بازنمایی‌های اجتماعی منافع مادی و نمادین گروه مسلط بر دیگر گروه‌ها براساس همین رمزگان‌ها است. چیرگی طبقه فرادست نشان از حاکمیت قدرت بر جنبه‌های رفتاری و زبانی اجتماع دارد. مفهوم قدرت در این ارتباط ذهن را به روش‌های پنهانی برای ایجاد هم‌رأیی در مورد نظم اجتماعی که به نفع صاحبان قدرت است، مدیریت می‌کند. تعریف گاتلی از مفهوم ایدئولوژی پنهان بر هر دو جنبه شناختی و زبانی این مفهوم و تجلی آن در

گفتمان تأکید دارد. ایدئولوژی‌ها در اندیشه‌ها جریان می‌یابند؛ و این اندیشه‌ها بستری برای شکل‌گیری مضامین گفتاری هستند. در این مضامین، مفاهیم استعاری و به‌مثابه آن مدل‌های کنایی نیز جریان می‌یابند. از آنجایی که مفاهیم استعاری یک بحث کلی است؛ بنابراین «بسیاری از پیوندهای اساسی در استعاره‌های مفهومی را می‌توان به کنایه‌هایی ربط داد که روابط علت و معلولی را یا کنش‌ها و موقعیت‌های اجتماعی مورد کنکاش قرار می‌دهد» (Goatly, 2005: 15). این مسأله نشان از تأثیر مستقیم الگوهای استعاری در بازنمایی افکار و اندیشه‌های کارگزاران آن دارد. در واقع «از آنجایی که استعاره در زبان رخ می‌دهد، می‌تواند برای شناخت ایدئولوژی ابزار مناسبی باشد. انتخاب استعاره‌های متفاوت در متن توسط کاربران زبان، نشان‌دهنده ایدئولوژی غالب کاربران است» (Shahri, 2012: 59).

گاتلی (Goatly, 2007) بر این باور است که «از منظر شناختی مفاهیم استعاری را می‌توان به‌طور خلاصه به‌عنوان تفکر و اندیشه در مورد یک عامل تعریف کرد که گویی یک عامل دیگر است؛ و از نظر زبانی کاریست این مفهوم در گفتمان منجر به این می‌شود که یک مورد از واژگان یا گستره بزرگ‌تری از متن به‌روشی غیرعادی یا جدید به کار گرفته می‌شود» (Goatly, 2007: 11). وی در مورد چگونگی ارتباط متقابل استعاره‌ها و کنایه‌ها در بازنمایی ایدئولوژی‌های پنهان رفتاری و کلامی سه مؤلفه چندظرفیتی، مخالفت‌های ارزش‌گذارانه و تنوع‌بخشی را مطرح می‌کند. از نگاه گاتلی (Goatly, 2007) «کل ساختار رابطه اجتماعی موجود در نظام زبانی توسط همین شکل‌های زبانی به‌صورت فشرده بازسازی و به‌صورت سلسله‌وار نمادین جلوه می‌شوند» (Goatly, 2007: 27).

آنچه در پژوهش حاضر به‌عنوان هدف مطالعاتی مورد توجه قرار گرفته است، چگونگی بازنمایی ایدئولوژی‌های پنهان رفتاری و کلامی موجود در نظام زبانی رمان ساعه بغداد (Al-Rawi, 2018) به‌قلم شهدالراوی بوده است. اهمیت این بحث در محتوای گفتمانی رمان حاضر نهفته است. به‌باور پورتر آبوت «برای اینکه متنی را روایت محسوب کنیم، لازم است آن متن شامل کنش‌های گفتن باشد، همچنین در آن متن باید تحولی رخ دهد» (Payandeh, 2022: 154). بر مبنای این دیدگاه در رمان ساعه بغداد به‌عنوان یک نمونه روایی، نظام زبانی شخصیت‌های رمان متأثر از کنش‌ها و واکنش‌های عاطفی، تأثیرات حسی و تغییرات فرهنگی بوده و تحولات زبانی در قالب اصطلاحات عامیانه زبانی^۱، مضامین استعاری و کنایی ظهور یافته است. در واقع، در این پژوهش فرض بر آن است که تمرکز بر چگونگی ایراد چنین مفاهیمی از سوی شخصیت‌های رمان

که متأثر از کنش‌های گفتاری که شامل تغییرات حسی، عاطفی و فرهنگی بوده، می‌تواند ایدئولوژی‌های نهفته در اندیشه شخصیت‌های روایت را بازنمایی کند.

در تحلیل و تطبیق نظام زبانی رمان حاضر که متأثر از عناصر روایی و ادبی از جمله مضامین استعاری و کنایی بوده‌است، جستار حاضر در پی پاسخگویی به پرسش‌هایی بوده‌است که از این قرارند: نخست اینکه، اهداف و نیت شخصیت‌های رمان ساعه بغداد در تولید گفتمان و بیان با استناد به الفاظ استعاری و کنایی چه بوده‌است؟ دوم آنکه، با توجه به اصل کاربست مفاهیم استعاری و کنایی در نظام زبانی در برجسته‌سازی و نمادین جلوه‌دادن عناصر زبانی، ارزیابی و تطبیق چنین مفاهیمی در بافت گفتمانی کنشگران روایت چگونه و براساس چه مؤلفه‌هایی در بازنمایی ایدئولوژی‌های نهفته و رفتارهای خاص کنشگران نقش دارد؟

۲. پیشینه پژوهش

تطبیق و بررسی بافت‌های گفتمانی با کاربست مفاهیم استعاری و کنایی در بازنمایی ایدئولوژی‌های پنهان رفتاری و کلامی از مباحث نوینی است که پژوهش‌های محدودی در این زمینه انجام پذیرفته‌است.

از جمله پژوهش‌های بنیادین و منابع اصلی جستار حاضر که در تبیین مبانی و اصول کاربردی پژوهش کارساز بوده، می‌توان به گاتلی (Goatly, 2007) اشاره نمود. در این اثر، نویسنده نظام زبانی را متأثر از عناصر «عادت‌واره‌ها، جامعه و فرهنگ، کنش‌های رفتاری و مانند آن» معرفی نمود. سپس اهمیت مفاهیم استعاری و کنایی را در بازنمایی و شکل‌دهی ایدئولوژی‌ها از طریق مؤلفه‌های چندظرفیتی، مخالفت‌های ارزش‌گذارانه و تنوع‌بخشی مطرح می‌کند. همچنین گاتلی (Goatly, 2005) در تکمیل انگاره پیشین به رابطه زبان و ساختاری‌های استعاری و کنایی و چگونگی ارتباط متقابل آن‌ها در شکل‌دهی ساخت‌های ارتباطی اشاره دارد.

جان بارندن (Barnden, 2010) در بررسی چگونگی تأثیرگذاری گویه‌های استعاری و کنایی در نظام زبانی و در بازنمایی ایدئولوژی‌های نهفته به بیان وجوه افتراقی و اشتراکی پیوندهای استعاری و کنایی در زبان هدف می‌پردازد. وی به این نتیجه می‌رسد که تحلیل گویه‌ها تاندازه‌ای وابسته به کاربست این وجوه اشتراکی و یا افتراقی نمایه‌های استعاری و کنایی است که بازنمایی دقیقی از ایدئولوژی‌های بیان‌شده عاملان زبانی را ارائه می‌دهد.

آفاگل زاده (Aghagolzadeh, 2015) نیز در بحث نظریه کنش گفتار و گفتمان از نگاه اندرو گاتلی اهمیت عمده نظریه کنش زبانی را در گسترش تحلیل گفتمان انتقادی مورد بازمینی قرار

می‌دهد. در این دیدگاه متن به‌عنوان یک ساختمان روایی شامل کنش‌های گفتن است. این کنش‌ها متأثر از تغییرات عاطفی و فرهنگی بوده که در نظام زبانی و در مفهوم کلی‌تر تحلیل گفتمانی نمود می‌یابد.

همچنین درباره‌ی ارزیابی موضوع و محتوای گفتمانی رمان ساعه بغداد (Al-Rawi, 2018) پژوهش‌های اندکی به‌نگارش درآمده‌اند. فلاح حسن عباس و ثائر فضل عیسی (Fallah & Thaeer, 2021) در زمینه‌ی بررسی بافت زبانی رمان ساعه بغداد به ارزیابی تطبیقی محتوای بافتی رمان مزبور از شهدالراوی و خواب زمستان از گلی ترقی پرداخته‌اند. در این تحلیل تطبیقی، مفاهیمی همچون رنج غربت، درد جدایی و دوری از وطن در تلفیق با عناصر روشن‌فکری و هنجارشکنانه آشکارا نمود یافته‌اند. بنابراین زن به‌عنوان شخصیت اصلی و جنس منفعل نماد عنصر هنجارشکنی به‌تصویر کشیده شده‌است که افزون‌بر حفظ پیوند جوهره‌های زندگی شخصی در غرب و وطن، در پی شکستن محدودیت‌ها و سنت‌های رایج است.

در پژوهشی دیگر سالم نجم عبدالله و نور عادل محمد (Najm & Nour, 2019) به تبیین شخصیت‌ها و نوع رفتار عاملان کنشی می‌پردازند. از دید این نگارندگان، شخصیت‌ها در رمان ساعه بغداد مهم‌ترین عناصر تکوین متن روایی هستند که با نوع رفتار و کنش‌های خود در راستای رسیدن به خواسته‌ها و یا سرکوب‌ها، درگیر شده و در دوراهی واقعیت و آرزو گرفتار شده‌اند.

همچنین فاطمه بالی و مسعوده فرجانی (Balli & Farjani, 2019) دانش‌های گفتمان‌شناسی و اجزای شخصیتی رمان ساعه بغداد را با مؤلفه‌های شناختی مورد ارزیابی قرار داده‌اند. در ارزیابی ایشان، رمان ساعه بغداد نخستین روایت منحصر به فردی است که راوی داستان سعی در فاصله‌گیری از الگوهای نگارشی سنتی داشته‌است.

با جمع‌بندی کلی از پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه‌ی کاربست مفاهیم استعاری در نظام زبانی و ارزیابی موضوع بافت گفتمانی رمان ساعه بغداد چنین برداشت می‌شود، از آنجایی که در مقوله کنش‌گفتاری نقش مفاهیم استعاری در بازنمایی ایدئولوژی‌های نهفته به‌واسطه تأثیرگذاری در پهنه گسترده‌ای از جنبه‌های زندگی معاصر از جمله رفتارها و کنش‌های فردی پررنگ است؛ رمان ساعه بغداد نیز به‌عنوان یک نمونه متن روایی، از جنبه‌ی محتوایی که مشتمل بر کنش‌های گفتن بوده و شاکله‌ی اغواگرانه‌ای که برای ایجاد یک ارتباط مشترک میان شخصیت‌های رمان، داشته‌است، منطبق بر چنین تطبیقی است. بنابراین، تحلیل و تطبیق مفاهیم استعاری در حوزه‌ی نظام زبانی رمان حاضر با هدف دستیابی به ایدئولوژی‌های نهفته شخصیت‌ها برای رسیدن به یک ارتباط مشترک اهمیت می‌یابد. در این زمینه، همان‌گونه که شاهد هستیم مجموعه پژوهش‌های نوشته‌شده‌ی انجام

نپذیرفته است. بر این اساس، نویسندگان جستار حاضر با هدف محتوای ابتکاری مقاله در پی تطبیق مؤلفه‌های کنش‌گفتاری گاتلی در محتوای رمان ساعه بغداد برای بازنمایی ایدئولوژی‌های پنهان عاملان کنشی هستند.

۳. چارچوب نظری

از آنجایی که هدف اصلی جستار حاضر بررسی نقش ساختارهای استعاری و کنایی در نظام زبانی متن روایی برای بازنمایی ایدئولوژی‌های نهفته رفتاری و کلامی شخصیت‌های متن روایی بوده است، باید گفت در این گزاره‌ها و بافت‌ها، از آنجایی که «استعاره روی دیگر کتابت است و نوشتن همانند و هم‌تای استعاره است» (Khaghani Isfahani, 2017: 92). بنابراین در نظریه نظم، جرجانی درباره مفهوم استعاره بر این باور است که «کتابت همان نظم است و خاستگاه استعاره و سایر انواع مجاز نیز نه در تک‌واژه‌ها، بلکه در نظام کلام است» (همان، ۹۲). این نظام کلامی با مفهوم بافت‌گفتمانی معنا می‌یابد. کاربرد استعاره‌ها در نظام کلامی اشاره‌ای به «کار بست زبان در شیوه‌های جدید و غیرعادی جلوه‌دادن مفاهیم زبانی، پتانسیلی برای به‌چالش کشیدن مقوله‌های دانش در بستر قدرت دارد» (Goatly, 2007: 28). استعاره و زبان موضوعات قدرت و چگونگی اعمال آن هستند. در واقع «استعاره به‌طور ضمنی عامل تنش، تحقیر، تمسخر و مانند آن در برابر عامل قدرت است» (همان، ۲۸). مؤلفه‌های ارزیابی ساختارهای استعاری در ایدئولوژی‌های پنهان اندرو گاتلی تعریف و تفسیر دقیقی از چنین حالت‌های رفتاری بوده است. بر این اساس سه مؤلفه چندظرفیتی، مخالفت‌های ارزش‌گذارانه و تنوع‌بخشی قابل تبیین هستند.

۳-۱. چندظرفیتی

بحث چندظرفیتی^۱ را می‌توان به‌عنوان یک فرایند میانی بین استعاره و همسانی در نظر گرفت. همسانی مورد نظر گاتلی از استدلال ویژه مفهوم استعاره در بحث از شباهت‌ها و همسانی‌ها برداشت می‌شود. از این دیدگاه «مهم‌ترین هنر قدرت خلق یک استعاره نو است. آفرینش یک استعاره نو به معنی توانمندی در دیدن تشبیهات است» (Khaleghi, 2017: 88). از سوی دیگر با این تفسیر که «زبان ادب آکنده از استعاره است، رویکردی مبتنی بر مطابقت پیدا می‌کند که همان رویکرد زبان عادی روزمره است» (همان، ۹۵). ارزیابی وجه تشابهات و مطابقت‌ها در مفهوم خلق استعاره نو، مدلول همسانی مورد نظر گاتلی را می‌رساند. در این ارزیابی بحث چندظرفیتی یک اصل کلیدی در تحلیل کنش و واکنش‌های دو یا چندگانه زبانی و گزینش واژه‌های مشابه از دیدگاه معنایی

است. چراکه «قیاس یا تشابهات میان چند گویه همسان (A,B,C,D) از منظر معنا، به واسطه مؤلفه چندظرفیتی، ارتباط مشخص و محکم‌تر بین دو گویه (A با C) و (B با D) ایجاد می‌شود» (Goatly, 2007: 164). یکی از جنبه‌های استفاده از مؤلفه چندظرفیتی در خلق یک استعاره جدید «منوط به متون روایی است که رمان نیز جزئی از آن است. این کار بست به جهت محدود بودن دایره لغات و کمبود منابع واژگانی متون روایی به جهت همسانی در استعمال واژگان کلامی است» (Goatly, 2005: 265). این نوع همسانی در کاربرد منابع واژگانی برای کار بست واژه‌به‌واژه و دهان‌به‌دهان منبع واژگانی مشابه بوده که از نگاه بنیان مشترک در زبان مبدأ و مقصد سبب خلق و ابهام در ابداع معنا به واسطه وجود استعاره شده است. مؤلفه چندظرفیتی با مفهوم استفاده چندگانه از یک ماده واژگانی می‌تواند به «ایجاد یا آماده‌سازی مسیر برای باز نمود معنای حقیقی در تشابهات استعاری میان دو یا چند موضوع کمک کند» (Goatly, 2005: 266). برای درک بهتر این موضوع می‌توان به نمونه‌های مورد نظر گاتلی اشاره داشت. وی گزاره «بالا بودن = High» را مطرح می‌کند. به‌باور گاتلی، این گویه می‌تواند وجوه استعاری گوناگونی در نظام کلامی داشته باشد. برای نمونه، «بهترین بودن در بحث از کیفیت و مد، درجه بالا در بحث از عیارسنجی مادی، نقطه اوج در بحث از بهترین بخش از تجربه واقعی، درجه یک در بحث از صفت تشبیهی و غیره» (Goatly, 2007: 165). در واقع، در مفهوم استعاری «بالا بودن» با استفاده از مشخصه چندظرفیتی و در هم‌آیی با یک واژه دیگر، معنای حقیقی این گویه بازیافته می‌شود.

بیشترین جنبه استفاده از مشخصه چندظرفیتی در متن‌های روایی ایجاد حس هم‌ارزی و حس معادل‌سازی بین موضوع‌های مختلف مورد اشاره زبانی است. ایجاد حس هم‌ارزی و معادل‌سازی بین موضوع‌های گوناگون می‌تواند در بسترهای فرهنگی و اجتماعی یک بافت زبانی نمود یابد؛ که «نشان از همبستگی میان قدرت و رفتارهای انسانی دارد» (Goatly, 2007: 29). نمود آشکار وجود حس هم‌ارزی و معادل‌سازی در روابط قدرت و رفتارهای انسانی در اصطلاح‌های عامیانه زبانی و ارزش‌گذاری‌های نمادین یک کنش و یا یک شیء آشکار می‌شود. در این استدلال با وجود بارقه‌های حس هم‌ارزی و معادل‌سازی بین اصطلاح‌های عامیانه زبانی «گروه‌های کلامی در زبان‌های عامه گفتاری‌شان با واحدهای زبانی متفاوت از کیفیت‌های زبانی اطرافشان متمایز می‌شوند» (Salem al-Ma'shani, 2018: 4). باید گفت این تمایز به صورت «شکل واژگان شکسته، تکرار واژه، افزایش و کاهش واج واژه، واژگان و عبارت‌های عامیانه، زبانزدها و کنایه‌ها، دعا، سوگند و نفرین و ... نمایان می‌شود» (Afzali & Mohammadnasab, 2021: 73).

۳-۲. مخالفت‌های ارزش‌گذارانه

گونه دیگر در تمایل مجموعه‌های قیاسی و استعاری به شکل‌گیری در نظام کلامی، به صورت همسانی‌های متقابلی است. این شکل‌گیری با مفهوم مخالفت‌های ارزش‌گذارانه^۱ مورد نظر گاتلی معنا پیدا می‌کند. در اشاره کلی باید گفت «مفهوم‌سازی‌های کلامی (استعاری) به واسطه هم‌نشینی‌های تقابلی است» (Goatly, 2005: 60). به‌باور گاتلی (Goatly, 2007)، در یک جریان ارتباطی «مجموعه مضامین استعاری که به صورت مثبت در نظام زبانی جریان یافته‌اند، به جهت اختلاف و تضادهای ایدئولوژیک بین دو فرهنگ یک ناسازگاری در جهت القای معنای حقیقی را ایجاد می‌کنند» (Goatly, 2007: 177). نقش همسانی‌ها «تشابهات و مطابقت‌ها» و هم‌نشینی‌های تقابلی میان مجموعه مضامین استعاری با استناد به این دیدگاه که تقابل نه در معنای متضاد، بلکه در چارچوب نمود تکمیلی و در جریان بازنمایی معنای حقیقی این مجموعه بافت استعاری در نظام کلامی برای القای واقعی ایدئولوژی‌های نهفته بوده است، اهمیت می‌یابد. با ارزیابی مفهوم مشخصه مخالفت‌های ارزش‌گذارانه باید گفت «این ایده اصلی وجود دارد که با پیوند میان مجموعه مضامین استعاری در نظام زبانی یک‌روند مثبتی ایجاد می‌شود که از طریق آن روابط معناداری میان کنشگران نظام زبانی به واسطه قاعده کلی روابط و انسجام در ارتباطات برقرار می‌شود» (همان، ۱۸۳).

جنبه متمایز و پر کاربرد مشخصه مخالفت‌های ارزش‌گذارانه در نظام گفتمانی، کاربست آن در وجه‌های سیاسی است. در این وجه‌ها، با مورد توجه قراردادن اصل مفهوم مشخصه مخالفت‌های ارزش‌گذارانه، روابط کنشگران به صورت مؤلفه‌های دوسویه از رقابت و درگیری‌ها که شامل رفتارهای منفعت‌گری‌ها در قبال جمع‌گری‌ها، فردگرایی در تضاد با همگرایی، ترقی‌خواهی‌ها در تقابل با تقلیل‌گرایی‌ها است، با نمادهای حمایتی و حتی گاهی با نمادهای اعتراضی تعریف می‌شود.

در الگوی حاضر «مجموعاً با یک سری مفاهیم پیچیده استعاری در نظام زبانی روبه‌رو هستیم که در نتیجه آن دو عامل زبانی با دو ایدئولوژی متفاوت با هم، گاهاً در جهت تکمیل خود و حمایت بر یک‌دیگر و گاهاً در جهت اعتراض و ضربه زدن به یک‌دیگر به کار برده می‌شود» (Goatly, 2007: 189). گاتلی (Goatly, 2007) در این بستر برای جنبه حمایتی، نمونه «شانه‌به‌شانه، همسو باشید» را مطرح می‌کند. در واقع، مفهوم مجموعه استعاری حاضر دلالت‌بر گزاره «به خاطر اهداف مشترک، هم‌دیگر را حمایت کنید» دارد.

۳-۳. تنوع بخشی

تنوع بخشی^۱ اصطلاح دیگری است که گاتلی در بررسی نقش ساختارهای استعاری و کنایی در بازنمایی ایدئولوژی‌های پنهان یادآور می‌شود. چرایی ایجاد چنین مشخصه‌ای در پاسخ به چگونگی جایگزینی و همسانی خانواده‌های زبانی است. زبان‌های همسان و مرتبط با یکدیگر برای «نزدیکی با مسائل مربوط به تمایلات ریشه‌ای و بنیادی و طبقه‌بندی‌های نظام زبانی که مرتبط با نمودهای جمعیت شناختی، انزوای جغرافیایی، نوع ارتباطات، سازمان‌دهی‌های اجتماعی-اقتصادی و مفاهیم ایدئولوژیک است» تنوع و گسترش می‌یابند (Campbell & Poser, 2008: 330). در این مسیر، ضمن اینکه زبان و نظام زبانی تنوع می‌یابد، هویت فردی و یا گروهی شخصیت‌ها براساس نشانه‌های همسانی و نیز متناسب با چنین تنوعی شکل می‌گیرد. گاتلی برای مفهوم‌سازی مشخصه تنوع بخشی زبان دو مؤلفه احساسات و شناخت را مورد بحث قرار می‌دهد؛ که تفسیر دقیق آن در نظام زبانی منجر به ایجاد یک جامعه گفتاری جدید می‌شود. گاتلی در این جامعه گفتاری جزئیاتی از پس‌زمینه‌های استعاری که منجر به نمایان شدن بارقه‌هایی از ایدئولوژی می‌شود را دخیل می‌داند. همسانی و مطابقت اصلی در مفهوم‌سازی استعاری احساسات و روابط در نظام زبانی «میان کنش و واکنش شخصیت‌ها به‌عنوان هویت‌های مشخص فردی-جمعی در هنگام تأثیرپذیری از احساسات و عقلانیت (اندیشه) آن‌ها و در برخورد با روابط، انجام می‌پذیرد» (Goatly, 2007: 198).

با این تفسیر باید گفت «احساسات با حرکت‌ها، رفتارها و حالت‌های روانی درهم آمیخته‌اند؛ احساسات بیانگر موفقیت‌ها و ناملایمت‌های یک فرد است که هم در اندیشه و هم در عواطف او تداعی می‌شود. این احساسات صرفاً یک ابزار تزئینی نیستند؛ بلکه به کنش و واکنش‌های فرد مرتبط می‌شوند و این هویت مشخص می‌تواند احساسات را در تلفیق با انفعالات خود نگه داشته، پنهان کرده و یار د کند» (Frosh, 2015: 14). به‌باور گاتلی (Goatly, 2007) وجود پس‌زمینه‌های استعاری و کنایی در نظام زبانی که دلالت بر نوع احساسات و شناخت‌ها دارند، نوع کنش‌ها، واکنش‌ها و ایدئولوژی‌های نهفته شخصیت‌ها و هویت‌های فردی و جمعی را بازتاب می‌کند. وی برای تبیین این موضوع گزاره «خشکش زد» را بیان می‌کند. از دید گاتلی (همان) این الگوواره یک مضمون استعاری «از تعجب کردن» است که متضمن مفهوم احساسات است.

۴. نمودهای تحلیلی مفاهیم استعاری در ایدئولوژی‌های پنهان رمان

به‌باور گاتلی «تأثیر زبان بر اندیشه و ادراک ما از واقعیت‌های گفتگومانی زمانی ملموس خواهد بود

که متضمن ایدئولوژی‌های پنهان باشد» (Goatly, 2007: 27). این ایدئولوژی‌ها اساس و بنیان زبان و واقعیت‌های گفتمانی را شکل می‌دهند. در این بستر از آنجایی که مفهوم قدرت نقش اصلی را در بازنمایی ایدئولوژی‌ها در بافت‌های گفتمانی ایفا می‌کند، بنابراین ساخت‌های استعاری و کنایی موضوع‌های قدرت و چگونگی اعمال آن هستند. در این بررسی، گاتلی از سه محور اصلی چندظرفیتی، مخالفت‌های ارزش‌گذارانه و تنوع‌بخشی یاد می‌کند. بررسی تطبیقی هر یک از این مؤلفه‌ها در مفهوم رمان ساعه بغداد اثر شهدالراوی (Al-Rawi, 2018)، برای کاربردی‌ترین انواع مضامین استعاری و کنایی بیانگر وجود قدرت و ایدئولوژی‌های پنهان رفتاری و کلامی هر یک از عاملان اصلی و فرعی کنش‌گفتاری رمان مورد اشاره بوده است که در ادامه، به تحلیل نمونه‌های موردی اشاره خواهیم کرد.

۴-۱. چندظرفیتی

همان‌گونه که پیش‌تر اشاره گردید بحث چندظرفیتی یک اصل کلیدی در ارزیابی کنش‌هایی با مفهوم چندگانه میان دو زبان مبدأ و مقصد است. در این ارزیابی، یک نظام زبانی با ساختارهایی از اصطلاح‌های عامیانه و نمادین و در قالب مفاهیم پیچیده استعاری، به واسطه جریان حس هم‌ارزی و معادل‌سازی معنای حقیقی خود را بازمی‌یابد. چنین تلاشی می‌تواند ایدئولوژی نهفته عاملان زبانی را به شکل واقعی بازتاب دهد. این مسأله در نمونه‌هایی از رمان ساعه بغداد آشکارا نمایان شده است.

۱. «ودعت نادیه بإشارة سريعة و تركتها توصل طريقها و تبعتها، أنا مشتاقاً إليه إذ لم ألتقيه منذ سفرة إلى الأرجنتين، لتذهب المدرسة و أبوالمدرسة إلى الجحيم» (Al-Rawi, 2018: 119).

ترجمه تحت‌اللفظی: نادیه با یک اشاره سریع خداحافظی کرده و به راهش ادامه داد. از زمان سفرش به آرژانتین که او را ندیده بودمش، من هم مشتاقش بودم. بروم مدرسه یا مدرسه باباش به جهنم!؟!.

در نظام زبانی حاضر، آنچه میان شخصیت اصلی رمان و نادیه به‌عنوان یک کنشگر اصلی دیگر روایت جریان می‌یابد، کاربردی یک اصطلاح عامیانه زبانی میان کنشگران در قالب یک مفهوم کنایی بوده است. پاسخ به چرایی کنایی قراردادن اصطلاح زبانی «أبوالمدرسة إلى الجحيم» در بحث از همسانی و مطابقت مفهوم این اصطلاح با معادل فرهنگی آن در زبان مقصد انجام می‌پذیرد. در مقوله همسانی، پژوهشگران با استناد بر حس هم‌ارزی و معادل‌سازی، به مطابقت و تشابه این اصطلاح با معادل کنایی «بره به جهنم، گور باباش» باور دارند. بیان چنین مفهوم کنایی در قالب اصطلاح عامیانه زبانی با این تفسیر که «مفهوم نخستین کنایات و استعاره‌های مفهومی

محتوایی مرتبط با ادراک واقعی و احساس فیزیکی عامل کنش دارند» نشانگر رغبت‌های کنشگر در انجام یک کنش حقیقی بوده‌است (Goatly, 2007: 271). در واقع «تمایلات و کشش‌های درونی و بیرونی، شخصیت را در پذیرش کنش‌ها برانگیخته می‌سازد» (Najm et al., 2019: 616). با تکیه بر استدلال حاضر، در اصطلاح کنایی مورد اشاره طرح‌واره عملی راوی «تمایلات و پذیرش کنش» با بد جلوه‌دادن عمل رفتن به مدرسه معنا پیدا می‌کند. این مسأله دلالتی بر جریان یافتن ایدئولوژی نهفته راوی دارد. با پذیرش این نکته که «یک اصطلاح زبانی در قالب مفهوم استعاری یا کنایی از طریق ایدئولوژی بر نظام زبانی عمومیت می‌یابد» (Goatly, 2007: 393)؛ در نمونه اصطلاح کنایی حاضر، نیز راوی با پذیرش ایده ذهنی خود مبنی بر مهم نبودن جایگاه مدرسه، دست به یک طرح‌واره عملی ویژه «نرفتن به مدرسه» می‌زند؛ و این نمود را در قالب مفهوم کنایی بازتاب می‌دهد.

۲. «فی الدقیقة ۲۳ من المباراة یُسَجَّلُ فاروق هدفاً فی مرمى الفريق الکندی [...] خَرَجَت المحلّة کُلّها إلى الشارع [...] عند باب بیت أمّ فاروق و هم یهتفون: هكذا یلعبُ المُحاصرون» (Al-Rawi, 2018: 105).

ترجمه تحت‌اللفظی: در دقیقه ۲۳ مسابقه، فاروق گلی را وارد دروازه تیم کانادا می‌کند [...] کل محله به خیابان‌ها می‌ریزند [...] جلوی در خانه امّ فاروق فریاد می‌زدند: این‌گونه محاصره‌شدگان بازی می‌کنند.

گزاره حاضر روایت مسابقه تیم فوتبال عراق در مقابل تیم کانادا است. در این نظام زبانی راوی با گفتن لفظ «المحاصرون» شرح غیرمستقیمی از گفته‌های شخصیت‌ها براساس نوع نگاه و اندیشه این عاملان ارائه می‌دهد. با این تفسیر که «صدا و گفته هر شخصیتی در زمان، پژواکی از صداها و گفته‌های سایر شخصیت‌هاست» (Payandeh, 2022: 97)؛ در گویه گفتمانی «هكذا یلعبُ المُحاصرون» شخصیت‌ها به حسب نوع گفتار خود بازتابی از برتری یک گروه فرودست «که ملت عراق نماد آن است» در قبال یک نظام فرادست «که تیم فوتبال کانادا نماد آن است» به دست می‌دهند. به باور پژوهشگران این نمادین‌گویی نمودی از وجود یک گزاره پیچیده استعاری است. در گزاره زبانی مورد نظر همان‌گونه که می‌بینیم به واسطه برقراری حس هم‌ارزی و معادل‌سازی و نیز تطبیق برخی ویژگی‌های دو حوزه شناختی «فرهنگ مبدأ و مقصد» تعبیر «تحریم‌شدگان» معنای حقیقی و متقنی از واژه استعاری «المُحاصرون: محاصره‌شدگان» را می‌رساند. در واقع، در هم‌ارزی و معادل‌سازی ساخت زبانی حاضر «شکل‌گیری ساختار مفهومی ما حاصل نگاشت بین دو حوزه عینی و انتزاعی است» (Rasekh Mahand, 2019: 108)؛ که مفهوم حوزه انتزاعی

«المُحاصرون» براساس مفاهیم حوزه‌های عینی و همسان از فرهنگ مقصد دریافت می‌شود. برداشت کلی از معنای حقیقی مفهوم استعاری دلالتی بر وجود بارقه‌هایی از نوع نگاه و اندیشه نهفته شخصیت‌های کنش‌گفتاری مورد اشاره دارد. در واقع، تأثیر نظام استعاری در بازنمایی ایدئولوژی‌های پنهان شخصیت‌ها ما را بی‌آنکه متوجه شویم به جهان درونی مشارکت‌کنندگان این گفتمان انتقال می‌دهد.

۳. «لَمْ يَعِدِ الْاسْمَ الشَّخْصَ نَفْسَهُ، صَارَتْ هَوِيَّتُهُ الطَّائِفِيَّةَ. عَدَدٌ كَبِيرٌ مِنَ الشَّبَابِ عَاشُوا أَيَّاماً صَعِبَةً بِأَكْثَرِ مِّنْ اسْمٍ وَ لِقَبٍ وَ عِنْوَانٍ، عِنْدَمَا تَتَخَلَّى عَنِ اسْمِكِ. كَيْفَ سَتَعْرِفُ الْآخِرِينَ؟!» (Al-Rawi, 2018: 193).

ترجمه تحت‌اللفظی: دیگر اسم به معنای خود شخص نبود. اسم هويت طایفه‌ای او شد. تعداد زیادی از جوانان روزگاران سختی را با نام و لقب و عنوان زیستند. وقتی از نام خودت دست‌بکشی چگونه دیگران را خواهی شناخت؟!

در نظام زبانی حاضر عناصر روایی «خط داستانی، کنش‌های گفتن و مانند آن» با کاربری ساختار کنایی «تتخلى عن اسمك» میان دو شخصیت اصلی، راوی و فاروق نمود می‌یابد. به‌باور پژوهشگران جمله‌واره کنایی «دست‌کشیدن از اسم» با عنصر هویتی با مفهوم «بی‌هویتی بودن» به‌خاطر وجود یک عامل قدرت و سرکوب‌گر مرتبط می‌شود. به‌تعبیر بهتر «از آن جایی که مفاهیم قدرت و سرمایه‌ها در جریان نظام زبانی فهمیده می‌شود؛ بنابراین کاربری ساختارهای مجازی و تحلیل‌های بلاغی در چنین نظام گفتمانی بازنمود واقعی از مفهوم قدرت و سرمایه را به‌دست می‌دهد» (Meidani, 2020: 1470). پذیرش مفهوم کنایی برای گزاره زبانی «تتخلى عن اسمك» در برقراری حس هم‌ارزی و معادل‌سازی و نیز تطبیق برخی ویژگی‌های دو حوزه شناختی «فرهنگ مبدأ و مقصد» خلاصه می‌شود. پژوهشگران به‌واسطه همسانی و مطابقت مفهوم «بی‌هویتی» در الگوواره زبانی «تتخلى عن اسمك» با فرهنگ مقصد، این گزاره زبانی را هم‌تراز ساخت کنایی قرار می‌دهند. از سوی دیگر، طرحواره‌های عملی و کنش‌های گفتاری میان دو شخصیت اصلی مورد اشاره در قالب همین نظام کنایی، شرایط و روابط موجود میان شخصیت‌های فرعی را که متأثر از تنگناهای فرهنگی، اجتماعی و سیاسی عصر دیکتاتوری بعضی بوده را بازتاب می‌دهد. در واقع، «اگر احساسات و واکنش‌های کسی را توضیح بدهیم که خود مستقیماً در وقایع دخیل است، آن‌گاه دیدگاه آن فرد می‌تواند برای مخاطب بسیار متقاعدکننده به‌نظر آید» (Payandeh, 2022: 87). به‌همین سبب، در سیر داستانی میان راوی و فاروق، نظام زبانی با شاکله پیچیده کنایی، پژوهش‌هایی از مفهوم‌سازی‌های اجتماعی و شناختی به دست می‌دهد که دلالتی بر

نوع نگاه و اندیشه نهفته شخصیت‌ها در شرایط گفتمانی دارد. این مفهوم‌سازی‌های اجتماعی و شناختی دو جنبه موردنظر گاتلی در بازنمایی ایدئولوژی به‌واسطه نظام‌های استعاری و کنایی است. ۴. «هكذا انكشفت محلثنا على المجهول، و أصبحت بيوتها الخالية مباحة، لقد تركنا عمو شوكت، حارس مقبرة الغياب، نواجه حياة بلاذكريات» (Al-Rawi, 2018: 215).

ترجمه تحت‌اللفظی: این‌طور محله ما بر روی ناشناخته‌ها باز شد؛ و خانه‌های خالی آن بی‌صاحب شدند. عمو شوکت ما را ترک کرده بود، همانی که نگهبان گورستان غائب‌ها بود. با زندگی بدون خاطرات روبه‌رو شدیم.

راوی داستان به رخداد‌های پس از حمله قدرت‌های نظامی به عراق و ماحصل این جنگ بر محله زندگی خود اشاره می‌کند. همسایگان یکی پس از دیگری بنابر شرایط پیچیده و نامطلوب زیستی خانه، محله و دیار خود را رها کرده و دست به مهاجرت می‌زنند. کنش گفتمانی راوی با بیان واژه استعاری در قالب گزاره زبانی «حارس مقبره الغياب» برای برجسته کردن و بازنمود واقعی شرایط موجود که محله زندگی راوی نیز دست‌خوش این شرایط بوده، بازتاب یافته است. راوی با بیان این مجموعه استعاری به صورت غیرمستقیم اشاره‌ای به همسایگان مهاجرت کرده «به‌عنوان غائب‌ها» و محله متروکه «به‌عنوان گورستان» دارد. دلیل بر این ادعا در احساس نزدیک‌بودگی یا به‌تعبیر دیگر همسانی و مطابقت معنا و مفهوم برخاسته از واژه استعاری مورد اشاره در فرهنگ مقصد بوده است. در واقع، نوع روایتگری راوی با کاربست عناصر استعاری «با هدف تأثیرگذاری در ارزش‌های مخاطب» انجام می‌گیرد (Payandeh, 2022: 110)؛ یعنی اینکه راوی اندیشه مخاطبان را به نسبت شرایط موجود شکل داده و آن را تحت تأثیر قرار دهد. از آنجایی که «استعاره در برجسته‌سازی و حاشیه‌رانی ایدئولوژی‌ها در گفتمان نقش اساسی ایفا می‌کند» (Shakiba, 2019: 160)؛ باید گفت نوع تأثیرگذاری راوی به مخاطبان با ایراد الفاظ استعاری در نظام زبانی، ناخودآگاه نوع اندیشه و باور نهفته «ایدئولوژی پنهان» راوی و شخصیت‌های دخیل را شکل می‌دهد.

۵. «من دون وجود عمو شوکت لا يمكن أن يحمل هذا المكان الكتيب اسم محلة بعد الآن. لقد جاءت باجی و سائقتها و سلبا الماضي من تحت أقدامنا» (Al-Rawi, 2018: 216).

ترجمه تحت‌اللفظی: بدون وجود عمو شوکت دیگر نمی‌توان این محله را با نام محله شناخت. باجی و راننده‌اش آمده بودند و گذشته را از زیر پایمان کشیده بودند.

بافت روایی گفتمان حاضر براساس غیبت طولانی باجی نادره «همسر عمو شوکت و به‌عنوان شخصیت فرعی روایت» و رخداد‌های پس از حضور ناگهانی وی در محله قدیمی راوی و باجی

نادره ایجاد شده است. این سیر روایی مشتمل بر یک فرایند کنش گفتاری ویژه بوده است. با پذیرش این استدلال که جمله کنشی با «بیان واژه‌های خاص، ازجانب گویشورانی خاص، تحت شرایط خاص، تأثیر خاصی روی مخاطب می‌گذارد [...]» و دو طرف شرکت‌کننده در این فرایند لازم است افکار، احساسات و اهداف خاصی داشته باشند» (Aghagolzadeh, 2015: 27). فرایند کنش گفتاری حاضر میان دو شخصیت نیز متأثر از شرایط مورد اشاره بوده است. در این نظام کنش گفتاری راوی داستان با ایراد اصطلاح ویژه زبانی «سلبا الماضی من تحت أقدامنا» به وضع موجود محله زندگی خود بعد از حضور باجی نادره می‌پردازد. حضور باجی نادره با موانع محیطی و اجتماعی در محله که برای زنده کردن خاطرات عمو شوکت بوده، با نوع رفتار و احساسات وی همراه شده است. راوی این نوع رفتار را با گزاره کنایی «زیر پا کشیدن خاطرات» به دست می‌دهد. پژوهشگران با استناد به اسلوب حس هم‌ارزی، معادل اصطلاح زبانی «زیر زبان کشیدن» را برای نزدیک‌بودگی «همسانی و مطابقت» با معنای حقیقی گزاره کنایی مورد اشاره در فرهنگ مقصد ارائه می‌دهند. همان‌گونه که اشاره شد، استدلال حاضر مبتنی بر نوع رفتار باجی نادره بوده است. این نوع رفتار که برخاسته از احساسات، آگاهی‌ها و اندیشه‌های پنهانی باجی در قبال عمو شوکت است، مفهوم ایدئولوژی نهفته وی را می‌رساند. در واقع، در این ارزیابی، ارائه نظام زبانی با کاربست اصطلاح ویژه در قالب مفهوم کنایی، ایدئولوژی و رفتار خاص شرکت‌کننده‌های این کنش گفتارانی را توجیه و بازتولید می‌کند.

۴-۲. مخالفت‌های ارزش‌گذارانه

بحث دیگر در بررسی نقش ساخت‌های استعاری و کنایی در بازنمایی مفاهیم ایدئولوژیک، اصلی به نام مخالفت‌های ارزش‌گذارانه است. در این ارزیابی همسانی و نزدیک گویی ساخت‌های استعاری و کنایی با مفهوم تقابل‌های دوجزئی نه صرفاً در معنای متضاد، بلکه در راستای تکمیل و بازنمایی معنای حقیقی نظام استعاری و کنایی از طریق هم‌نشینی‌های تقابلی این ساخت‌ها بوده است. در واقع، این مجموعه‌های استعاری و کنایی در هم‌نشینی‌های خود و با توجه به نوع رابطه‌ای که در بافت گفتارانی با یک‌دیگر دارند معانی گوناگونی را عموماً از وجوه سیاسی در جنبه‌های حمایتی و یا گاهی اعتراضی و در طیفی از نظام‌های دلالتی از رقابت‌ها و درگیری‌ها، منفعت‌گری‌ها در قبال جمع‌گری‌ها و مانند آن برای بازنمایی ایدئولوژی‌ها ارائه می‌دهند. با چنین تفسیری باید گفت «معانی ضمیمه شده به این تقابل‌ها در واقع قراردادی هستند» (Payandeh, 2022: 60). چنین مفهومی در مجموعه نمونه‌های موردی از رمان ساعه بغداد نمایان می‌شود.

۱. «كُنَّا نَمُرُّ أُنَا وَ نَادِيَةُ أُمَامَ بِيوتِ الْجِيرَانِ الَّذِينَ هَاجَرُوا وَ عِنْدَمَا نَرَى أَوْرَاقَ الْأَشْجَارِ الْيَابِسَةِ فِي حَدِيقَتِهِمْ نَشْعُرُ بِالْأَلَمِ، تَمَنَّى كُلُّ وَاحِدَةٍ مِنَّا، أَنْ تَتَحَوَّلَ إِلَى غَيْمَةٍ كَبِيرَةٍ وَ تُنْزِلُ مَطْرًا نَظِيفًا يَغْسِلُ هَذِهِ الْأَوْرَاقَ مِنَ الْغُبَارِ» (Al-Rawi, 2018: 50).

ترجمه تحت‌اللفظی: من و نادیه از جلوی خانه همسایگانی که مهاجرت کرده بودند، می‌گذشتیم؛ وقتی برگ خشک درختان باغچه‌هایشان را می‌دیدیم، ناراحت می‌شدیم. هر یک از ما آرزو داشت که به ابر بزرگی بدل شود و باران تمیزی بیارد تا این برگ‌ها را از غبار بشوید.

آنچه در نظام روایی حاضر شاهد هستیم، راوی در جریان ارتباط خود با نادیه از شرایط بغرنج عراق دورهٔ دیکتاتوری تظلم خواهی می‌کند؛ و این تظلم‌خواهی و آمال‌گویی با مجموعه‌ای از ساخت‌های استعاری در قالب بحث نمادین گویی بازتاب می‌یابد. راوی به واسطهٔ پشتوانهٔ ذهنی خود از شرایط و موانع اجتماعی، با بیان عنصر کلامی «تتحول إلى غيمة كبيرة» یاد می‌کند. از آنجایی که ابر «نماد مسخ و دگرگونی، لطافت و شادی و ظهور بهار» مدنظر قرار گرفته شده است (Karimi & Zalnejad, 2016: 104)؛ راوی امید، آمال و اشتیاق خود را در جهت تغییر بزرگ شرایط و وحدت مطرح می‌کند. در این تعبیر، راوی مردم را به خیزش تشویق می‌کند و در برابر حوادث و اتفاقات سیاسی و اجتماعی موضع‌گیری می‌کند. این پشتیبانی، تحرک و موضع‌گیری نیز به‌عنوان یک واژهٔ استعاری دیگر در قالب «تنزل مطرا نظيفا و يغسل هذه الأوراق من الغبار» باز نمود می‌یابد. همان‌گونه که می‌بینیم هم‌نشینی تقابلی مجموعه‌های استعاری در نظام زبانی حاضر افزون‌بر بازنمایی شرایط خاص سیاسی و اجتماعی جامعه، به‌شیوهٔ آشکاری به جهانی‌سازی دنیای راوی و شخصیت‌های دخیل در این نظام روایی می‌پردازد و «ساختارهای اجتماعی و نحوه‌ای از سازمان‌دهی فرهنگ و جامعه را به‌طور تخیلی به نمایش می‌گذارد» (Payandeh, 2022: 102). این مسأله در اندیشه و دیدگاه نهفته راوی نسبت به جامعه بازتاب می‌یابد.

۲. «هي سليلةٌ نخيلٍ تجذر في هذا المكان منذ آلاف السنين، و الطيورُ هنا لا تُبنى لصغارها أعشاشاً جديدةً، إنَّها ترممُ القديمةَ و تستقرُّ فيها، الأسماكُ هنا تعاندُ مجرى النهر، تحتالُ عليه لِتَرواحَ مَكانها» (Al-Rawi, 2018: 190).

ترجمه تحت‌اللفظی: او از نسل نخلی است که از هزاران سال پیش در این مکان ریشه کرده است. پرندگان این جا برای جوجه‌هایشان لانه‌های جدیدی نمی‌سازند، بلکه همان قدیمی‌ها را مرمت می‌کنند و در همان قدیمی‌ها مستقر می‌شوند، ماهی‌ها این جا در برابر جریان رودخانه مقاومت می‌کنند و آن را فریب می‌دهند تا مکانش را تغییر دهند.

در ادامه جریان روایی راوی به واسطه استمرار وضع بحرانی و نابسامان اجتماعی و اقتصادی که تأثیرپذیرفته از نظام سیاسی سرکوب گر بوده، برای اعتراض به این شرایط مجموعه‌ای از جمله واژه‌های استعاری را در نظام زبانی خود ایجاد می‌کند. در واقع، راوی با هدف ایجاد فضایی برای حرکت و توسعه در مقابل محدودیت موجود از سوی نظام سیاسی موجود که مانع آزادی شده است، وجه پنهان زبان را در راستای القای این هدف برمی‌گزیند. راوی با ایراد واژه «الطیور، الأسماك» سوئه نخست استعاری را مطرح می‌کند. این استدلال برگرفته از مفهوم نمادوارگی و ارزش گذارانگی این دو لفظ است. از آنجایی که پرندگان «به‌عنوان نمادهای زنده و متجسم آزادی الهی و رهایی احتمالی از زمین» تعبیر می‌شوند (Fazayeli, 2000: V.2, P. 199)؛ و از سوی دیگر ماهی‌ها «نماد زندگی و باروری است» (Fazayeli, 2000: V.5, P. 141)؛ چنین برداشت می‌شود که راوی ملت عراق را همچون پرندگان و ماهی‌هایی می‌داند که شوق آزادی، زندگی و تغییر دارند. این کوشش و تلاش در تضاد و اعتراض به قواعد از پیش تعیین شده نظام سیاسی است که یک جامعه ملزم به اجرای آن است و نمی‌تواند از آن سرپیچی کند؛ و سرپیچی از آن مجازاتی دارد. در این جامعه یک شخصیت از این قواعد سرپیچی می‌کند و فضایی را برای حرکت ایجاد می‌کند. چنین طحواره عملی و نظام کنشی وجه دوم ساخت استعاری را در قالب نظام زبانی «تعاند مجری النهر و تحتال علیه لتراوح مکانها» بازتاب می‌دهد. با استناد به سوئه نخست استعاری، لفظ «مجری النهر با مفهوم جریان رودخانه» قیاسی از همان نظام سیاسی است؛ که جنبه‌های مختلف زندگی ماهی‌ها «ملت عراق» را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ و متقابلاً راوی با بیان واژه «تعاند» مفهوم اعتراض را نشان می‌دهد. با تمرکز بر نسبت روایت و ایدئولوژی، مجموعه این طحواره‌های کنشی در قالب هم‌نشینی تقابلی گویه‌های استعاری نوع جهان‌بینی و اندیشه «ایدئولوژی نهفته» کنشگران را نسبت به شرایط جامعه و حتی نسبت به یک دیگر نشان می‌دهد.

۳. «إِنَّ الْأَعْصَارَ يَلُوحُ فِي الْأَفْقِ وَالْعَوَاصِفَ قَادِمَةٌ لَا مَحَالَةَ، مَنْ يَرِيْدُ أَنْ يَجْرِبَ الْغُرُقَ، فَلْيَبْقَ وَمَنْ يُرِيْدُ السَّلَامَةَ فَلْيَهْرَبْ الْيَوْمَ قَبْلَ الْغَدِ. إقْفِزُوا إِلَى قَوَارِبِ النَّجَاةِ» (Al-Rawi, 2018: 75).

ترجمه تحت‌اللفظی: طوفان در افق می‌چرخد و تندبادها می‌آیند، هر کس می‌خواهد که غرق شدن را تجربه کند، بماند و هر کس سلامتی و امنیت را می‌خواهد پس امروز قبل از فردا فرار کند. به قایق‌های نجات بپريد.

نظام روایی حاضر به واسطه تقابل راوی و فال‌بین «شخصیت فرعی» در ادامه انعکاس شرایط نابسامان سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و مانند آن نمود یافته است. طالع‌بین به‌عنوان پیش‌گوی آینده با ایراد دو واژه «الاعصار، العواصف» بازتابی از رخدادها و پیش‌روی راوی را ارائه می‌دهد. طوفان

و تندباد «نماد آرزوهای انسان برای یک زندگی غیرمعمولی، یک زندگی پرتلاطم، پرفرازونشیب، اما سوزان از اشتیاق است» (Fazayeli, 2000: V.4, p. 229). با چنین تعبیری دو واژه مورد اشاره قیاسی از حیات آشوبناک و رخدادهای ناگوار است. در این جریان کنش ارتباطی، با کاربرد واژه‌های استعاری بارقه‌هایی از جنبه‌های حمایتی در تشویق به رفتن و مهاجرت به نسبت ماندن دیده می‌شود. این نوع طرح‌واره کنشی به پشتوانه مفهوم واژه‌های قیاسی «الاعصار، العواصف»، در قالب واژه استعاری «إقفزوا إلى القوارب النجاة» با مفهوم «پریدن در قایق نجات» معنا می‌یابد. همان‌گونه که می‌بینیم مجموعه تقابلی واژه‌های استعاری مورد اشاره «کنش‌های شخصیت را برحسب نیات، باورها و تمایلات مقوله‌ای که شخصیت ذیل آن طبقه‌بندی شده است» شرح می‌دهد (Payandeh, 2022:196). چنین استنتاجی دلالت بر جریان‌پذیری ایدئولوژی‌های نهفته این شخصیت‌ها دارد.

۴. «هذا واحدٌ يقرأ الطالع قهرني، يَكول راحَ تغرگون، راحَ نغرك؟! أكثرُ من هذا الغرقِ وبين أكو، المبللِ ميخاف من المطر» (Al-Rawi, 2018: 85).

ترجمه تحت‌اللفظی: یک طالع بین اینجا آمد و ناراحتم کرد، می‌گوید شروع به غرق شدن می‌کنید، شروع به غرق شدن می‌کنیم؟! بیشتر از اینی که الآن غرقیم؟! آدم خیس از باران نمی‌ترسد.

در ادامه جریان گفتمانی پیشین، نظام روایی حاضر متشکل از مجموعه تقابلی کنش‌گفتاری میان ام نوار، عمو شوکت و طالع‌بین بوده که از زبان راوی نمود یافته است. در این مجموعه تقابلی نیز نظام زبانی متأثر از شرایط اجتماعی، سیاسی و اقتصادی است. وجود شخصیت طالع‌بین در زندگی اجتماعی شخصیت‌های روایت و تحریک آن شخصیت‌ها برای مهاجرت و فرار از شرایط موجود، تنش‌ها و تضادهای ایدئولوژیکی را با عاملان کنشی به وجود می‌آورد. این تضادها خود زمینه‌ساز ایجاد بستر ناسازگاری میان شخصیت‌ها «با مفهوم وحدت در مقابل جدایی و با عنوان یک نظام دلالتی» است؛ که در قالب اصطلاح‌های ویژه زبانی با ساخت استعاری و کنایی معنا و مفهوم می‌یابد. واژه استعاری با گزاره «غرق شدن» در کاربرد ساخت اصطلاح زبانی «أكثر من هذا الغرق» نمود می‌یابد. همان‌گونه که می‌بینیم واژه حاضر به پشتوانه ذهنی مخاطب از شرایط سیاسی موجود، قیاسی از وضع نابسامان و گرفتاری شدید شخصیت‌ها تعبیر می‌شود. در واقع، عمو شوکت در پاسخ به اندیشه ام نوار برای مهاجرت، اوج گرفتاری و بدبختی را با ایراد اصطلاح زبانی مورد اشاره به تصویر می‌کشد. به‌باور پژوهشگران، از آنجایی که اصطلاح‌های زبانی به‌طور عمده به بازنمایی مسائل شناختی در قیاس با شکل ظاهری گفتمان‌ها می‌پردازند» (Barnden, 2010: 3)؛ نقطه اوج این جریان کلامی در مطابقت با فرهنگ مقصد با همسانی معادل اصطلاح

زبانی «بالتر از سیاهی رنگ نیست» برداشت می‌شود. از سوی دیگر، عمو شوکت برای ایجاد حس مشترک و برای پشتیبانی از امّ نوار اصطلاح زبانی دیگر «المبّل میخاف من المطر: آدم خیس از باران نمی‌ترسد» را مطرح می‌کند. به این منظور که با وجود یک بحران، کم یا زیاد گرفتار شدن آن دیگر چندان اهمیتی ندارد. آن گونه که در نظام کنش گفتاری میان شخصیت‌ها می‌بینیم، با تأکید بر مفهوم برخاسته از تقابل مجموعه‌های اصطلاحی با مفهوم استعاری باید گفت «این تقابل‌ها در هر فرهنگی مطابق با ویژگی‌های همان فرهنگ عینیت یا تعین می‌یابند» (Payandeh, 2022: 59). بر این اساس، از آنجایی که این تقابل‌های دوجزئی از «فرهنگ و ایدئولوژی ناشی می‌شود» (همان، ۶۱)؛ اطلاعاتی که از تقابل چنین مجموعه‌های اصطلاحی با مفهوم استعاری به دست می‌آید، بازتابی از نوع رفتار و اندیشه نهفته شخصیت‌ها دارد.

۴-۳. تنوع بخشی

تنوع بخشی از دیگر مؤلفه‌های کاربردی گاتلی در بازنمایی اندیشه‌های نهفته است. در این بررسی آن گونه که پیش‌تر اشاره گردید وجود پس‌زمینه‌های استعاری و کنایی در نظام زبانی، در قالب عوامل فرازبانی همچون نشانه‌های غیر کلامی، عواطف و حرکات اعضای بدنی مانند چگونگی ایستادن‌ها و نشستن‌ها، چگونگی دست‌دادن‌ها، نشانه‌های چهره، ارتباط چشمی و مانند آن که دلالت بر نوع احساسات و شناخت‌ها دارند، نوع کنش‌ها، واکنش‌ها و ایدئولوژی‌های پنهانی شخصیت‌ها و هویت‌های فردی و جمعی را بازتاب می‌کند. در نمونه‌های موردی از رمان ساعه بغداد شاهد کاربست چنین عوامل فرازبانی در قالب ساخت‌های استعاری و کنایی و برای تلقین ایدئولوژی‌های پنهان کلامی و رفتاری هستیم.

۱. «طَبَعَ بِأَسْنَانِهِ عَلَى مَعْصَمِهَا سَاعَةٌ عَمِيقَةٌ، تَأَلَّمَتْ مِنْهَا قَلِيلًا، أَوْشَكَتْ نَادِيَةً عَلَى الْبُكَاءِ، اِخْتَلَطَ الْأَلْمُ مَعَ الْخَجَلِ فَلَمَعَتْ فِي عَيْنَيْهَا دَمْعَةٌ صَغِيرَةٌ» (Al-Rawi, 2018: 40).

ترجمه تحت‌اللفظی: با دندان‌هایش ساعتی بر میچ دستش ایجاد کرد، نادیه از کار او اندکی احساس درد کرد و نزدیک بود که گریه کند، درد و خجالت با هم جمع شدند و اشک در چشمانش درخشید.

جریان ارتباطی حاضر دلالت بر حالت روحی نادیه در تعامل با عمو شوکت دارد. در این نظام زبانی، عاطفه به عنوان یک شاخص بر جریان کلامی میان شخصیت‌ها تأثیر حسی دارد. این تأثیر حسی از سوی نادیه در تعامل با عمو شوکت به واسطه واکنش‌های بدنی او و در قالب مضمون استعاری «لمعت فی عینها دمعة صغيرة» نمود می‌یابد. در این مضمون اشک چشم از آنجایی که

تمثیلی از «درد و شفاعت است و اغلب با مروارید یا با دانه‌های کهریا مقایسه می‌شود» (Fazayeli, 2000: V.1, P. 197)؛ راوی با واژه قیاسی، «اشک چشم نادیه» را همچون مرواریدی می‌داند که به واسطه شوق حضور عمو شوکت و در تلفیق با درد ایجاد شده به سبب عملکرد عمو شوکت نزدیک به ریخته شدن است. همان‌گونه که می‌بینیم پاسخ‌های فیزیولوژیکی و واکنش بدنی نادیه احساسات او را شکل داده است. این احساسات در قالب مضمون استعاری باز نمود یافته است و با توجه به این اصل که «لفظ استعاری عاطفه را به‌عنوان یک اثر فیزیولوژیکی و رفتاری نشان می‌دهد» (Goatly, 2007: 238)؛ مفهوم استعاری موجود در نظام زبانی راوی در مطابقت با پاسخ‌های روان‌شناختی شخصیت‌های نظام گفتمانی حاضر، روابط معناداری را ایجاد می‌کند. مجموعه این کنش‌های گفتمانی که نمایانگر روابط معنادار هستند، بازنمایی دقیقی از نوع نگاه، اندیشه و ایدئولوژی نهفته شخصیت‌ها را در مقابل یک‌دیگر دارد.

۲. «كنتُ أقربُ من دكانِ أبي نبيل لأشترى شيئاً ما عندما جاء فاروقُ و وَقَفَ أمامي وجهاً لوجهٍ و قال لي: أنا مُعجِبٌ بكِ» (Al-Rawi, 2018: 68).

ترجمه تحت‌اللفظی: به مغازه‌ی ابي نبيل نزدیک می‌شدم که چیزی بخرم، فاروق آمد و چهره به چهره مقابلم ایستاد و به من گفت: من از تو خوشم می‌آید.

در نظام زبانی حاضر ساخت ارتباطی پیرامون روند عشق راوی و فاروق «به‌عنوان یکی از شخصیت‌های فرعی» جریان می‌یابد. راوی در این ساخت ارتباطی پنداره‌ی عشق و دوست‌داشتن را با مفهوم کنشی همراه می‌سازد. با این تفسیر باید گفت جمله‌های کنشی «افعالی دارند که انجام عملی خاص را نشان می‌دهند» (Aghagolzadeh, 2015: 29). در واقع، هر شرکت‌کننده در جریان ارتباطی باید ملزم به نشان‌دادن رفتار و کنش خاصی از سوی خودش باشد. در این استدلال، راوی مفهوم دوست‌داشتن را با طر حواره‌ی کنشی «وقف‌آمامی وجهاً لوجه» از سوی فاروق به تصویر می‌کشد. به‌باور پژوهشگران مفهوم «چهره‌به‌چهره ایستادن» نوعی کنش رفتاری است که در قالب مفهوم کنایی مطرح شده است. از آن‌جایی که وقایع در قالب کنش‌ها و طر حواره‌های عملی باید «همپیوندی‌های ناشی از ارتباط‌های مضمونی یا خوشه‌های روابط عناصر روایت با یک‌دیگر را بکاود» (Payandeh, 2022: 58)؛ مفهوم مضمونی جمله‌ی کنشی «چهره‌به‌چهره شدن» با پشتوانه‌ی ذهنی مخاطب یک روبه‌روی با تعقیب چشمی به‌شمار می‌آید. این روند به‌عنوان عنصر حرکتی و در ترکیب با احساسات «نشان‌از تغییرپذیری ذاتی دو طرف کنش است» (Goatly, 2007: 198). تغییرپذیری فاروق و راوی مجموعه‌ی احساسات طرفین را شکل می‌دهد که بازتابی از ایدئولوژی پنهانی شرکت‌کنندگان کنش نسبت به یک‌دیگر دارد.

۳. «فی أول مرة رأيتُ فيها صورتَهُ، قلتُ لجدتي من هذا؟ قالت لي: هذا هارون الرشيد، فصَحكت خالتي، وضحك أبي، وضحكت أُمي و لم أضحك أنا؛ بعدَ قليلٍ قال لي أبي: هذا جدُّك» (Al-Rawi, 2018: 25).

ترجمه تحت‌اللفظی: اولین باری که عکسش را دیدم، به مادربزرگم گفتم: او کیست؟ به من گفت: او هارون‌الرشید است، خاله و پدر و مادرم خندیدند ولی من نخندیدم، بعد از اندکی پدرم به من گفت: او پدربزرگت است.

آن‌گونه که پیش‌تر در بحث از تنوع‌بخشی اشاره گردید، یکی از کاربردهای مهم این الگوواره، در مفهوم‌سازی‌های شناختی است. این اصل در نظام گفتمانی حاضر از ساخت روایی «هذا هارون‌الرشید» برداشت می‌شود. در این ساخت روایی راوی داستان در مسیر دست‌یابی به هویت واقعی پدربزرگ خود، مجموعه کنش‌گفتاری در قالب نظام دلالتی «استعاری» را با مادربزرگ خود «شخصیت فرعی» ایجاد می‌کند. مادربزرگ در بازنمایی هویت واقعی پدربزرگ راوی، با کاربردهای مضمون‌استعاری «هارون‌الرشید» از مفهوم‌سازی شناختی با نظام دلالتی «نشانه‌ای» استفاده می‌کند. وجه قیاسی میان لفظ «هارون‌الرشید» و پدربزرگ برای تطبیق ویژگی رفتاری تضادگونه پدربزرگ و شخصیت تاریخی هارون‌الرشید به‌عنوان نشانه همسانی به تصویر کشیده می‌شود. اهمیت این نشانه‌ها در بازنمود مفهوم‌سازی‌های شناختی هنگامی است که بدانیم این نشانه‌های تولیدشده و جریان‌یافته در فرهنگ‌ها «چگونه به اضطراب‌ها و تناقض‌هایی می‌پردازند که معرف و شکل‌دهنده جهان‌بینی آن‌هاست» (Payandeh, 2022: 56). در نظام استعاری «هذا هارون‌الرشید» یک نوع حالت شناختی با مفهوم تضاد شخصیتی حاکم است که در مفهوم خود بازنمود واقعی از نوع نگاه و اندیشه نهفته شخصیت‌ها را به یک عنصر شناختی دارد.

۴. «هو أول رقمٍ من أرقامِ تلفونه و كادَ نفسی ينقطعُ من الخجلِ و الارتباكِ، دورتُ بقيةَ الأرقامِ الأخرى بصعوبةٍ، رنّ التلفونُ في بيته و كادَ قلبي يخرجُ من فمي» (Al-Rawi, 2018: 115).

ترجمه تحت‌اللفظی: این اولین شماره از شماره‌های تلفن اوست. نزدیک بود نفسم از شدت خجالت و لرزه درنیايد، بقیه اعداد را به‌سختی چرخاندم، تلفن‌خانه‌اش زنگ خورد و قلب من نزدیک بود از دهانم بیرون برزد.

جریان ارتباطی حاضر میان نادیه و میاده انجام پذیرفته‌است. در این جریان ارتباطی، تأثیرات حسی نظام روایی را شکل می‌دهد. احساسات زمانی در یک بافت گفتمانی نقش خود را بازی‌یابند که «شخصیت‌های روایت به‌اندازه کافی در رویارویی با عواطف، پیامدهای برخاسته از آن را در نظام گفتمانی بازآفرینی کنند» (Frosh, 2015: 111). همان‌گونه که می‌بینیم در این

جریان گفتمانی مفهوم‌سازی احساسات در قالب اصطلاح زبانی و با مدلول کنایی «کاد قلبی یخرج من فمی» که نشانه‌ای از اوج هیجان و تأثر حسی است، نیروی کنشی میان شخصیت‌ها را ایجاد می‌کند. در واقع، «نیرویی که باعث ایجاد یک حس می‌شود، خود می‌تواند با تأثیر ذاتی عامل را به حرکت درآورد» (Goatly, 2007: 201). این نوع جریان حرکتی و ارتباطی شاکله‌کنش گفتاری میان راوی و میاده را معنا می‌بخشد. بازنمایی احساسات در قالب اصطلاح زبانی حاضر و با مفهوم کنایی نوع ایدئولوژی پنهان و نگاه شخصیت‌ها را نشان می‌دهد که عنصری تعیین‌کننده برای دخیل کردن، به هیجان آوردن و متأثر ساختن خواننده روایت شناخته می‌شود.

۵. «تراجعَ خطواتِ إلی الوریاءِ و هوَ مذعورٌ غیرَ مصدقِ عینیه [...] و لَمَّا تَأکَدَ أن هذِهِ الشَّابَةَ أَلتّی أَمَامَهُ هِیَ أختُهُ مِیَادَةُ [...] و هَذَا الَّذِی یُسْمِعُهُ هُوَ نَفْسُ صَوْتِهَا، جُمِدُ فِی مَکَانِهِ بُرْهَةً مِنَ الزَّمَنِ لَا أَحَدٌ یَعْرِفُ مَدَاهَا» (Al-Rawi, 2018, P. 247).

ترجمه تحت‌اللفظی: چند قدم به عقب برگشت، ترسید بوده و آن‌چه را به چشمش می‌دید باور نمی‌کرد [...] و زمانی که مطمئن شد دختر جوانی که رویه‌رویش است همان خواهرش میاده است [...] و صدایی که می‌شنود همان صدای اوست، تا مدتی که کسی نمی‌داند چه اندازه در جای خودش خشکش زد.

نمود دیگر مؤلفه تنوع‌بخشی در نمونه حاضر دریافت می‌گردد. نظام گفتمانی حاضر متشکل از یک طرحواره کنشی است که واکنش عاطفی خاص را همراه دارد. در این نظام کنش‌روایی حسام به سبب آگاهی‌یافتن از عشق خواهرش -میاده- به توفیق دست به جنایت زده و او را می‌کشد. راوی داستان در جریان مقام‌گرفتن حسام -برادر میاده- پس از فروپاشی بغداد برای پیشینه‌کنشی و عملکردی حسام از این جریان بسیار متعجب می‌شود. این نوع حالت تعجب با گونه‌ای از واکنش عاطفی در قالب اصطلاح زبانی با مفهوم کنایی «جُمِدُ فِی مَکَانِهِ» بروز می‌یابد. چنین ساخت زبانی «یکی از پیامدهای لفظ‌پردازی است که از شرایط اجتماعی و به‌ویژه ساختار سیاسی تحمیل شده است» (Al-Majdavi, 2018: 148). احساسات در این نوع لفظ‌پردازی به‌عنوان یک نیروی محرک شناخته می‌شوند که برگرفته از ساختار فاسد سیاسی و اجتماعی است. این مسأله باز نمود واقعی از نظام اعتقادی راوی نسبت به شرایط حاکم است. این نظام اعتقادی به ایدئولوژی راوی مربوط می‌شود. ایدئولوژی‌ها به «نظام‌های اعتقادی‌ای که فرهنگ‌ها و چهارچوب فکری مردم در آن فرهنگ‌ها را به وجود می‌آورند» وابسته می‌شوند (Payandeh, 2022: 57). همان‌گونه که می‌بینیم ساخت روایی با مفهوم اصطلاح زبانی کنایی نقش بسیاری در بازنمایی ایدئولوژی نهفته شخصیت‌ها دارد.

۵. نتیجه‌گیری

آنچه در ارزیابی مطالعه حاضر اهمیت یافته‌است، تطبیق و بررسی نقش ساختارهای استعاری و کنایی در بازنمایی ایدئولوژی‌های پنهان رفتاری و کلامی رمان ساعه بغداد اثر شه‌الراوی براساس رویکرد کنش‌گفتاری اندرو گاتلی بوده‌است. شالوده مباحث و اهم یافته‌های به‌دست آمده از این تطبیق به‌طور خلاصه در زیر آورده شده‌است:

- رویکرد گاتلی اهمیت عمده نظریه کنش‌زبانی را در بستر مطالعات زبانی و زبان‌شناسی شناختی و براساس مفاهیم و واقعیت‌های عینی و ملموس مورد بازبینی قرار می‌دهد. به‌باور گاتلی اندیشه کنش‌سختن در تعامل با رهیافت‌های ایدئولوژیک از آراء تک‌بعدی و محدود زبان‌رهایی می‌یابد. بنابراین، در این بررسی اهمیت نسبی تغییرات فرهنگی، شناختی و مانند آن تاندازه‌ای وابسته و یا تقویت شده توسط مضامین استعاری و کنایی «به‌عنوان مؤلفه‌های کاربردی زبان‌شناسی شناختی» است. وجه تمایز کار گاتلی به‌نسبت دیگر هم‌کیشان خود در ارزیابی حوزه کنش‌گفتاری، برجسته‌سازی مفاهیم پیچیده استعاری و کنایی به‌عنوان عنصر تأثیرگذار در بازنمایی افکار شخصیت‌ها در نظام زبانی بوده‌است. با این تفسیر که اندیشه و ذهن دارای ماهیت استعاری است؛ و از این‌رو زبان نیز به‌همان‌اندازه متأثر از ماهیت استعاری است، گاتلی نیز بر نقش مفاهیم استعاری و کنایی در بازنمایی افکار، ایده و ایدئولوژی‌های شخصیت‌ها و عاملان کنش در نظام زبانی تأکید می‌کند. در این بررسی، وی سه محور چندظرفیتی، مخالفت‌های ارزش‌گذارانه و تنوع‌بخشی را مورد توجه قرار می‌دهد.

- یک بافت گفتمانی در مقایسه با ساخت ارتباطی دیگر دارای دو شکل گفتاری و کاربردی است. رمان ساعه بغداد به‌عنوان یک روایت گفت‌وگو محور بیانگر مجموع اندیشه‌های شخصیت‌های دخیل در کنش‌های روایت است که در چارچوب گفتار و اندیشه راوی معنا و مفهوم می‌یابد. در واقع، آگاهی از طریق واقعیت و کنش‌های گفتاری به دست می‌آید. باید گفت در مفهوم گفتمانی رمان ساعه بغداد راوی در بیان افکار و ایدئولوژی خود آزادی دارد و به تناسب سلیق مخاطبان روایت، خواسته‌ها و ایده‌های آشکار و پنهان خود را در آن جست‌وجو می‌کند.

- از دستاوردهای پژوهش حاضر، گذر از جمله محوری در ارزیابی صرف استعاره‌های زبانی و گشودن چشم‌انداز متن براساس مجموعه رفتارها و کنش‌های زبانی عاملان گفتمانی در فضای استعاره و کنایه است. این مسأله در رمان ساعه بغداد بازتاب یافته‌است. در رمان حاضر تعدد شخصیت‌ها با مجموع رفتارها و ایدئولوژی‌های خود و بی‌شماری سبک‌های بلاغی «استعاره و کنایه» وجه غالب روایت شناخته می‌شود. همان‌گونه که در بافت گفتمانی رمان می‌بینیم، راوی با

کاربست بنیان‌های بلاغی دیدگاه شخصیت‌ها را بیان می‌دارد. در واقع، سلوک رفتاری نویسنده با مجموع کنش‌های شخصیت‌های اصلی و فرعی معنا و مفهوم می‌یابد و بر این اساس دیدگاه نویسنده در آمیختگی با ایدئولوژی‌های شخصیت‌ها نه امتیاز ویژه‌ای داشته و نه نقش تنظیم‌کننده‌ای دارد. باید گفت بافت گفتاری رمان شالوده‌ای از مبارزه دیدگاه‌ها و ایدئولوژی‌های شخصیت‌ها است.

- شخصیت‌های روایت در تولید گفتمان و در تعامل و تقابل با یک‌دیگر به واسطه الفاظ استعاری و کنایی دو هدف ویژه را دنبال می‌کنند. نخستین هدف در نظام زبانی به وسیله استعاره، تولید یک ارتباط ویژه فردی در چارچوب گویه‌های اغواگرانه و ترغیبی است. هدف دوم، تبدیل و تعمیم این ارتباط ویژه فردی به دیگری به قصد ارتباط مشترک بر اساس اصل مرتبط‌بودن است. در هر دو هدف نوع ارتباط به وسیله گویه‌های استعاری و یا کنایی منجر به بازنمایی دقیق ایدئولوژی‌های نهفته شخصیت‌ها می‌شود.

References

- Afzali, F., & Mohammadnasab, F. (2021). Reflection of the effect of slang components in translation (Case study: The collection of stories "Al-Hob Fawqa Hadabit Al-Haram"). *Translation Researches in the Arabic Language and Literature*, 11(24), 67-92.
<https://doi.org/10.22054/rctall.2021.57741.1527>. [In Persian].
- Aghagolzadeh, F. (2015). *Critical discourse analysis*. Elmi va Farhangi. [In Persian]
- Al-Majdavi, A. (2015). *Rhetoric and identity in the contemporary Arab Renaissance in theory and practice*. Dar Kanuz al-Marifah li-Nashr va al-Towski'. [In Arabic].
- Al-Rawi, Sh. (2018). *The Baghdad clock*. Dar al-Hikmah.
<https://www.iranketab.ir/book/25396-the-baghdad-clock> [In Arabic].
- Balli, F. & Farjani, M. (2019). *The knowledge of dialogue and the components of personality through the novel by Shahad Al-Rawi*. Universite Echahid Hama Lakhdar. [In Arabic].
- Barnden, J. (2010). Metaphor and metonymy: Making their connections more slippery. *Cognitive Linguistics Journal*, 21(1), 1-32.
<https://doi.org/10.1515/cogl.2010.001>
- Campbell, L. & Poser, W. J. (2008). *Language classification, history, and method*. Cambridge University Press.
- Chevalier, J. (2000). *Dictionnaire des symboles: mythes, reves, coutumes* (S. Fazayeli. Trans.). Jeihoon [In Persian].
- Fallah, H. A. & Thaeer, F. E. (2021). Intelligentsia in a novel Baghdad clock by Shahd Al-Rawi and The Winter Hibernation by Goly Tarki (A Comparative Study). *Adab Al-Kufa Journal*, 49(1), 593-610.
https://journal.uokufa.edu.iq/index.php/kufa_arts/article/view/1586?articlesBySimilarityPage=26 [In Arabic].
- Frosh, S. (2015). *Feelings* (A. Askar, Trans.). Al-Markaz al-Ghawmi li-Tarjomah.

- <https://tariq-library.com/>[In Arabic].
- Goatly, A. (2005). *The language of metaphors* (2nd ed.). Routledge.
- Goatly, A. (2007). *Washing the brain-metaphor and hidden ideology*. John Benjamins.
- Golfam, A. & Yousefi Rad, F. (2002). Cognitive Linguistics and Metaphors. *Advances in Cognitive Sciences*, 4(3), 59-64.
<http://icssjournal.ir/article-1-576-fa.html> [In Persian].
- Karimi, A & Zalnejad, H. (2016). The Study of Symbolic manifestation of nature in Mohammad-Reza Shafiei KadKani Poems, *Persian Language and Literature Quarterly Journal*, 6(12), 89-120.
https://journals.iau.ir/article_528069.html [In Persian].
- Khaghani Isfahani, M. (2017). Review and critique of Al-Balagha & Tahlil-Al-Khitab. *Biannual Research Journal of Arabic Literature Criticism*, 6(2), 87-108. https://jalcsbu.ac.ir/article_98274.html [In Persian].
- Meidani, B. O. (2020). The changes of of rhetorical style in cultural criticism: A study on the critical approaches of Al-Ghazani and Al-Masiri. *Journal of Arabic Language and Literature*, 12(10), 1468-1483.
<https://www.asjp.cerist.dz/en/article/111554> [In Arabic].
- Najm, A., & Nour, A. M. (2019). Strange characters in Shahad Al-Rawi's novel The Baghdad Clock. *Journal of Basic Education Faculty*, 15(2), 615-632.
<https://search.emarefa.net/detail/BIM-894548> [In Arabic].
- Payandeh, H. (2022). *Literary criticism using narrative approach*. Niloufar.
<https://niloofarpublications.com/product/literary-criticism/>[In Persian].
- Payandeh, H. (2022). *Narrative: the basic concepts and the Analysis of methods* (3rd ed.). Morvarid.
https://morvarid.pub/index.php?route=product/product&product_id=958 [In Persian].
- Rasekh Mahand, M. (2019). *The schools of linguistics*. Agah.
<https://www.iranketab.ir/book/18727-schools-of-linguistics> [In Persian].
- Salem al-Ma'shani, M. (2018). Contemporary Omani dialects and colloquial languages: A study on the concepts, terminology, and types. *Alkhalil Journal*, 3(5), 1-60. https://www.iraqjournals.com/article_165909.html [In Arabic].
- Shahri, B. (2012). The connections between metaphor and ideology. *Journal of Literary Criticism*, 15(19), 59-76.
<http://lcq.modares.ac.ir/article-29-3923-fa.html> [In Persian].
- Shakiba, K. (2019). A critical analysis of metaphor: A systematic representation of ideologies. *Critical Studies in Texts and Programs of Human Sciences*, 19(75), 157-180. <https://doi.org/10.30465/crtls.2019.4883> [In Persian].
- Tamimi, J. B. A (2013). *Time in Arabic language: From linguistic expression to mental representation: A cognitive linguistic study*. Riyadh Manshurat Kursi al-Doctor Abd al-Aziz al-Mane' li-Dirasat al-Lugha al-Arabia va Adaboha bi Jamei'a Al-Malik Sa'ud. [In Arabic].